

ТОПЧІЙ В. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(Національний університет державної
податкової служби України)

УДК 343:13

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО Й ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПІД ЧАС РОЗКРИТТЯ Й РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

У роботі досліджені принципи взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів. Уточнено ієрархію принципів, на яких ґрунтується взаємодія слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів. З'ясовано співвідношення принципів і передумов взаємодії. Установлено, що ефективність взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів значно вища, коли така взаємодія побудована на визначених принципах, сформованих з урахуванням її передумов. Це допоможе виключити дублювання дій, а також більш чітко розподілити функціональні обов'язки з метою виконання спільних завдань, використовуючи сильні сторони кожної взаємодіючої сторони. Визначено, що одним із перспективних напрямів подальших розвідок є аналіз основних форм взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів.

***Ключові слова:** взаємодія, слідчий, оперативний працівник, принципи взаємодії.*

В работе исследованы принципы взаимодействия следователя и оперативного работника органов внутренних дел при раскрытии и расследовании преступлений. Уточнена иерархия принципов, на которых основывается взаимодействие следователя и оперативного работника органов внутренних дел при раскрытии и расследовании преступлений. Выяснено соотношение принципов и предпосылок взаимодействия. Установлено, что эффективность взаимодействия следователя и оперативного работника органов внутренних дел при раскрытии и расследовании преступлений будет значительно выше, если такое взаимодействие построено на определенных принципах, сформированных с учетом предпосылок такого взаимодействия. Определено, что одним из перспективных направлений дальнейших исследований является проведение анализа основных форм взаимодействия следователя и оперативного работника органов внутренних дел при раскрытии и расследовании преступлений.

***Ключевые слова:** взаимодействие, следователь, оперативный работник, принципы взаимодействия.*

The principles of interaction between the investigator and operational law enforcement officers with the detection and investigation of crimes are researched. The hierarchy of the principles on which the interaction of the investigator and operational law enforcement officers with the detection and investigation of crimes are verified. The relationship between the principles and prerequisites of interaction are explained. The efficiency of interaction between the investigator and operational law enforcement officers with the detection and investigation of crimes, would be much higher if such cooperation will be built on certain principles, formed with the preconditions of such interaction. It is determined that one of the promising areas for further research is to analyze the main forms of interaction investigator and operational law enforcement officers with the detection and investigation of crimes.

***Key words:** interaction, investigator, field worker, principles of interaction.*

Вступ. Не підлягає сумніву наукове положення, відповідно до якого при організації взаємодії сторони повинні керуватися загальними положеннями (принципами) [1, с. 135].

У діяльності правоохоронних органів взаємодія між слідчим та оперативним працівником повинна відбуватися в умовах взаємної відповідальності всіх учасників за обсяг і якість виконуваних ними дій. Адже ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від згуртованості правоохоронних органів і зближення різних напрямів їх функціонування. Насамперед це стосується оперативно-розшукової та слідчої діяльності, оскільки проблеми взаємодії оперативно-розшукових і слідчих підрозділів є однією з причин недостатнього виявлення, розкриття й розслідування злочинів.

У цих умовах процес взаємодії між слідчим і оперативним працівником обов'язково має будуватися на певних принципах для досягнення спільної мети або вирішення окремих завдань, що виникають у кримінальному провадженні.

У юридичній літературі аспекти взаємодії слідчих та оперативних працівників у розкритті й розслідуванні злочинів були предметом наукових досліджень у працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, В.І. Василичука, В.І. Галагана, В.О. Глушкова, В.Г. Гончаренка, В.Я. Горбачевського, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, В.П. Захарова, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, А.М. Кислого, І.П. Козаченка, В.О. Коновалової, О.Є. Користіна, В.С. Кузьмичова, В.В. Лисенко, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, Д.Й. Никифорчука, В.Т. Нора, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Оргинського, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, Б.В. Романюка, М.В. Салтевського, Г.П. Середи, Є.Д. Скулиша, С.М. Смокова, С.М. Стахівського, М.П. Стрельбицького, О.Ю. Татарова, В.В. Тіщенко, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, В.Г. Хахановського, П.В. Цимбала, К.О. Чаплинського, С.С. Чернявського, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило, М.Є. Шумила, О.О. Юхна та інших.

Безпосередньо принципи взаємодії були предметом наукового інтересу А.Д. Марушева, В.М. Олійника, А.А. Патики, М.Ф. Сокирана й інших.

Водночас ми вважаємо, що в наявних наукових працях принципи взаємодії слідчого та оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів досліджені недостатньо, чим зумовлена необхідність комплексного аналізу окресленого кола питань.

Постановка завдання. Основними завданнями, розв'язанню яких присвячена стаття, є такі: 1) уточнити ієрархію принципів, на яких ґрунтується взаємодія слідчого та оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів; 2) з'ясувати співвідношення принципів і передумов взаємодії слідчого та оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів; 3) визначити перспективні напрями подальших розвідок із досліджуваних питань.

Результати дослідження. Будь-яка форма людської діяльності, у тому числі й процес виявлення й розкриття злочинів, базується на відповідних принципах. Принципи є найважливішими науковими та правовими категоріями, оскільки вони відображають найбільш вагомі властивості тієї чи іншої форми людської діяльності та її правового регулювання [2, с. 515].

Принцип – це наукове або моральне вихідне положення, основа, правило, від якого не відступають [2, с. 515].

Справедливою варто визнати наукову позицію А.Г. Маркушина, який зазначає: «За своїм походженням принципи об'єктивні, оскільки в них у концентрованому вигляді відображено найбільш загальні закони формування та функціонування особливих суспільних відносин на конкретному історичному етапі. Будучи створеними конкретною дійсністю, принципи не лише відбивають її об'єктивні закономірності, а й виступають засобами перебудови цієї дійсності. Принципи існують незалежно від суб'єкта й можуть бути лише пізнані ним або залишитись поза межами цього пізнання до певного періоду» [3, с. 35].

У юридичній літературі під правовими принципами розуміється сукупність ідей, на яких базуються численні елементи правової системи [5, с. 96].

Стосовно діяльності щодо виявлення, розкриття й розслідування злочинів, то загальними положеннями такої діяльності найчастіше називають такі: найсуворіше дотримання законності; плановість; швидкість, активність і широке застосування в ході розслідування науково-технічних засобів; обов'язкове залучення громадськості (правильне ставлення до оцінювання доказів);

знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства й дізнання [11, с. 663].

Як зазначає В.Ю. Шепітько, взаємодія в діяльності з розкриття й розслідування злочинів повинна мати конкретний характер, ґрунтуватися на законі та правильному поєднанні форм і методів роботи й здійснюватися з дотриманням таких принципів: 1) процесуальна самостійність слідчих і органів дізнання, невтручання в їх процесуальну діяльність; 2) вимоги законності; 3) самостійність співробітників оперативно-розшукових підрозділів, слідчих і спеціалістів у виборі засобів під час вживання узгоджених заходів; 4) поділ компетенції між учасниками взаємодії; 5) нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності; 6) узгодженість планування й виконання дій учасниками взаємодії, наявність обміну інформацією тощо [12, с. 194–195].

Необхідно зазначити, що система принципів, на яких ґрунтується взаємодія слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів, має ієрархічну структуру.

Найголовнішими є правові (легальні) принципи. Характер і система правових принципів визначають завдання, форми та методи конкретної діяльності. Завдання завжди повинні бути спільномірними з принципами й не можуть з ними розходитись. Для цілей цього дослідження ми вважаємо за можливе скористатися визначенням правових (легальних) принципів, запропонованим В.І. Жажицьким. Учений зазначає, що правові принципи – це основоположні, фундаментальні ідеї, сформульовані з урахуванням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, а також досягнень правової думки та моральних, правових, світоглядних уявлень громадян, закріплених у правових нормах, які виражають найсуттєвіші якості певної сфери правового регулювання і свідчать про рівень демократії в суспільстві та ступінь забезпечення прав і свобод громадян [4, с. 79].

Досліджуючи правові принципи взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття та розслідування злочинів, передусім варто звернутися до таких джерел, як Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [10] й Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9].

Так, згідно зі ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9], така діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини.

У свою чергу, ст. 7 КПК України [10] містить загальні засади кримінального провадження, до яких включено такі: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повагу до людської гідності; забезпечення права на свободу й особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання в приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості й забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

На другому рівні в теорії оперативно-розшукової діяльності знаходяться спеціальні принципи, до яких слід зарахувати такі: конспірація, поєднання гласних і негласних сил та методів і наступальності [2, с. 515].

Переходячи до аналізу спеціальних принципів взаємодії, слід звернути увагу на той факт, що окремі вчені взагалі вважають ідею розробки принципів для окремих інститутів, у тому числі для взаємодії, малоперспективною [2, с. 516].

Так, А.В. Загорний пропонує застосовувати при організації взаємодії загальну систему принципів правоохоронної діяльності. На його думку, щодо взаємодії бажано говорити не про принципи, а про «деякі вихідні умови чи передумови оптимізації діяльності» [5, с. 14].

У свою чергу, В.М. Олійник вказує на неоднозначність цього підходу, оскільки взаємодію

між правоохоронними підрозділами можливо розглядати як самостійний інститут, але як інститут, який базується на самостійних вузькоспеціалізованих принципах. На думку В.М. Олійника, підміна «принципів» «умовами оптимізації» є недопустимою, адже ці категорії різнопланові й нерівнозначні за змістом. Так, говорячи про умови оптимізації, до них можна зарахувати достатнє фінансування, належне нормативне забезпечення тощо. В.М. Олійнику видається неможливим зарахування означених положень до принципів як основоположних засад діяльності. Крім цього, оптимізація будь-чого можлива лише в разі його реального існування, тобто наявності об'єкта, на який спрямовується комплекс заходів, що є необхідною передумовою початку оптимізації. По суті, на думку вченого, можна говорити про оптимізацію взаємодії лише після початку її реалізації у вигляді активної діяльності відповідних суб'єктів, спрямованої на досягнення поставленої мети [2, с. 516].

З цього питання необхідно зазначити, що серед спеціальних принципів взаємодії сучасні вчені зазвичай виокремлюють такі: предметність, систематичність, розмежування компетенції, плановість, професіоналізм, оперативність, оптимальність [2, с. 517].

Зміст указаних принципів деталізується В.М. Олійником так [2, с. 517–518].

Предметність. Принцип предметності полягає в тому, що поєднання зусиль двох діяльнiсних систем (оперативних підрозділів ОВС і податкової міліції) має виникати лише у зв'язку з конкретними фактами чи особами, які становлять оперативний інтерес, і на конкретних підставах. По суті, основою для початку взаємодії слугує інформація відносно події, осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес.

Систематичність. Означений принцип базується на тому, що здійснення оперативно-розшукової діяльності – це перманентний процес. Відповідно, і взаємодія оперативних підрозділів повинна бути регулярною, мати безперервний характер. Крім цього, означений принцип детермінований тим, що оперативні підрозділи є елементами складної системи правоохоронних органів, діяльність яких підпорядкована загальній меті й узгоджується на рівні управління цими системами.

Розмежування компетенції. Незважаючи на спільність завдань, оперативні підрозділи ОВС і податкової міліції наділені специфічними, чітко визначеними повноваженнями, мають власні функціональні обов'язки й тому, керуючись принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено в законі», повинні діяти виключно в межах своєї компетенції.

Плановість. Це вираження цілеспрямованості спільних зусиль та управління ними. Реалізація цього принципу дасть змогу встановити послідовність реалізації висунутих цілей, визначити організаційно-тактичні основи використання сил і засобів на кожному етапі взаємодії, шляхи й терміни вирішення поставлених завдань, реалізувати намічені цілі найбільш раціональним шляхом.

Професіоналізм. Принцип професіоналізму у взаємодії передбачає використання відповідного набору професійно-ділових, комунікативних та особистих якостей правоохоронців, які беруть участь у спільній узгодженій діяльності. Професіоналізм передбачає не тільки високий рівень практичної підготовки безпосередніх виконавців, а й осіб, які організують взаємодію на управлінському рівні.

Оперативність. Як зазначалось вище, для взаємодії оперативних підрозділів ОВС і податкової міліції характерний принцип плановості, але в реальному житті неможливо прорахувати та спрогнозувати всі тенденції розвитку процесу взаємодії, передбачити константний алгоритм дій. Саме тому важливим принципом взаємодії між означеними підрозділами є оперативність. Використання принципу оперативності підкреслює динамічний характер взаємодії оперативних підрозділів, здатність швидко реагувати на зміни в оперативній обстановці шляхом оптимального використання відповідних сил і засобів. Принцип оперативності безпосередньо впливає на організацію й тактику як оперативно-розшукової діяльності загалом, так і процесу взаємодії між оперативними підрозділами.

Оптимальність. Взаємодія передбачає погоджене функціонування суб'єктів і тому – оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів. Реалізація означеного принципу передбачає взаємний аналіз суб'єктами взаємодії можливостей один одного (кількісно-якісних характеристик). Належне дотримання означеного принципу дає змогу ефективно планувати проведення спільних оперативно-розшукових заходів та оптимально використовувати можливості негласних працівників.

Якщо мова йде про принцип пропорційної відповідальності за наслідки взаємодії, у такому разі необхідно вирішити питання щодо обліку й оцінювання діяльності взаємодіючих елементів. На сьогодні відсутні надійні критерії оцінювання діяльності практичних підрозділів і служб правоохоронних органів, оскільки не запроваджено чіткої системи обліку результатів їхньої роботи. Щоб розв'язати проблемні питання про відповідальність за наслідки взаємодії, існують різні базові положення, на яких вони повинні будуватися. Відповідно до першого, передбачається встановити солідарну відповідальність для всіх взаємодіючих суб'єктів у разі виконання ними спільного завдання. У разі не врегульованості цього питання таким чином у формах взаємовідносин можуть виникнути ситуації формального ставлення до виконання спільних завдань, а також призвести до знеособлення.

Відповідно до вищевикладеного, взаємодіючі суб'єкти повинні нести відповідальність лише за той обсяг роботи, котрий був покладений на них у межах їх компетенції.

Стосовно передумов взаємодії слід зазначити, що сучасною наукою виокремлюються теоретичні, правові та фактичні передумови взаємодії [6, с. 205].

Оскільки теоретичні передумови відіграють важливу роль у формуванні нової теорії не тільки в природничих, а й у правових науках [7, с. 196], їх вважають першочерговими й вихідними.

Водночас після розгляду теоретичних передумов в обов'язковому порядку підлягають вивченню також правові й емпіричні передумови взаємодії, оскільки явища, які досліджуються, регламентовані чинним законодавством і реалізуються в правозастосовній практиці.

Взаємодія слідчого та працівників оперативних підрозділів ґрунтується на таких об'єктивних передумовах:

спільність завдань, що стоять перед слідчими та оперативними підрозділами у боротьбі зі злочинністю. І слідчий, і працівники оперативних підрозділів, відповідно до своїх посадових обов'язків, зобов'язані запобігати, припиняти й розкривати злочини, спрямовувати свої зусилля на ліквідацію злочинності, причин та умов, що породжують злочинні вияви. Саме взаємодія покликає забезпечувати найбільш ефективне виконання вказаних завдань;

розбіжність їх повноважень. Дії слідчого спрямовано на отримання доказів, які є законними підставами для прийняття слідчих і судових рішень, а оперативних підрозділів – здебільшого на встановлення джерел доказових фактів. І саме на слідчого покладається завдання реалізувати здобуту оперативними підрозділами інформацію в доказову базу шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Останні (за винятком огляду місця події) слідчий проводить після відкриття кримінального провадження й до закінчення досудового розслідування; оперативно-розшукові заходи може бути застосовано до відкриття кримінального провадження. Діяльність слідчого суворо регламентована кримінальним процесуальним законодавством, що визначає характер засобів і методів, які слідчий застосовує при взаємодії. На відміну від слідчого, робота оперативних підрозділів складається з адміністративно-правової, процесуальної (у вигляді негласних слідчих (розшукових) дій) та оперативно-розшукової діяльності. Остання властива лише оперативним підрозділам і становить найбільшу питому вагу в загальному обсязі засобів та методів, які застосовують працівники оперативних підрозділів;

самостійність слідчого й оперативних підрозділів, що впливає з відсутності адміністративної підпорядкованості один одному. У процесі взаємодії вони застосовують на свій розсуд ті чи інші властиві їм засоби та методи. Взаємодія не може будуватися на суперництві, в основу її має бути покладено незалежність кожного з органів, що є суб'єктами співробітництва. Діючи в межах своєї компетенції, і слідчий, і працівники оперативних підрозділів несуть суворо персональну відповідальність за належне виконання покладених на них законом та підзаконними актами обов'язків [8, с. 241].

У свою чергу, спеціальними принципами взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття та розслідування злочинів ми вважаємо такі: 1) дотримання загальних засад кримінального провадження; 2) відповідальність слідчого за швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; 3) активне використання методик, наукових і технічних досягнень у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; 4) оптимальне використання наявних

можливостей слідчих і оперативних підрозділів у запобіганні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень; 5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування; 6) відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ під час запобігання, виявлення й розслідування кримінальних правопорушень покладається на начальників територіальних органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування.

Висновки. Отже, ефективність взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття та розслідування злочинів значно вища, коли така взаємодія побудована на визначених принципах, сформованих з урахуванням її передумов. Це допоможе виключити дублювання дій, а також більш чітко розподілити функціональні обов'язки з метою виконання спільних завдань, використовуючи сильні сторони кожної взаємодіючої сторони.

З урахуванням отриманих результатів основним напрямом розвитку положень цього дослідження варто вважати аналіз основних форм взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття та розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Марушев А.Д. Принципи взаємодії слідчого з учасниками досудового слідства / А.Д. Марушев // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – № 11. – С. 133–138.
2. Олійник В.М. Поняття та принципи взаємодії при виявленні та розкритті злочинів у сфері господарської діяльності / В.М. Олійник // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 511–518.
3. Маркушин А.Г. Оперативно-розыскная деятельность – необходимость и законность / А.Г. Маркушин. – Н. Новгород, 1997. – 219 с.
4. Зажицкий В.И. Результаты оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве : теория и практика / В.И. Зажицкий. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – 449 с.
5. Загорный А.В. Координация деятельности органов внутренних дел с другими государственными органами и общественными организациями в предупреждении правонарушений и укреплении общественного порядка : [учебное пособие] / А.В. Загорный. – М. : Академия МВД СССР, 1981. – 68 с.
6. Сокиран М.Ф. Передумови теорії взаємодії суб'єктів криміналістичної діяльності / М.Ф. Сокиран // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 204–209.
7. Мостепаненко М.В. Философия и методы научного познания / М.В. Мостепаненко. – Л. : Лениздат, 1972. – 263 с.
8. Патик А.А. Засади взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті й розслідуванні майнових злочинів / А.А. Патик // Науковий вісник. – 2010. – № 3. – С. 241–248.
9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22 (зі змінами і доповненнями).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91 (зі змінами і доповненнями).
11. Марушев А.Д. Принципи взаємодії слідчого з спеціалістами-економістами / А.Д. Марушев // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2013. – № 1. – С. 662–665.
12. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / [М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 728 с.

